

MARIE HAVLÍKOVÁ O PŘEKLÁDÁNÍ PORTUGALSKÝCH POHÁDEK A POVĚSTÍ

Ačkoliv jsem sama vyrostla s českými pohádkami převyprávěnými Boženou Němcovou, K. J. Erbenem a zejména „Špalíčkem veršů a pohádek“ Františka Hrubína, jehož vytríbený jazyk a kouzelné ilustrace Jiřího Trnky pro mě nikdy neztratily kouzlo, pro výbor portugalských pohádek, určený do edice Ethnos nakladatelství Dauphin, jsem hledala texty autentické, syrové, literárně neupravené. Čerpala jsem proto ze sborníků čtyř sběratelů folklóru, kteří jsou představeni v zasvěcené předmluvě Dr. Václava Hubingera. Z nich Marii Aliete Galhoz, jejíž text Portugalské pohádky a pověsti uvádí, jsem dokonce mohla poznat osobně.

Odlišnosti portugalských pohádek v porovnání s těmi, které známe z našeho prostředí, vyplývají mimo jiné i z odlišného dějinného a kulturního vývoje Portugalska, o němž bylo rovněž pojednáno v předmluvě. Připomenu jen, že až do doby objevných plaveb byla země zcela izolovaná od světa i od zbytku Evropy. Z bohatství, jež později plynulo z kolonií, profitoval několik staletí jen královský dvůr a šlechta. Pokrok pronikal velmi pomalu i do měst, nejvíce zaostalé ale byly venkovské oblasti severního Portugalska, kde ještě za Salazarova režimu panovala, stejně jako na Azorách, na Madeiře a v jižním Alenteju, velká bída. Mnoho mužů proto odcházelo za prací do ciziny, od 19. století zejména do Brazílie, USA a Kanady a ve 20. století i do evropských zemí. Velkým problémem země byl a dosud je vysoké procento analfabetů a zvláštností byla ještě ve 20. století, právě zejména na venkově, silná pověrčivost.

Na rozdíl od českých pohádek nalezneme u výše zmíněných sběratelů častěji tzv. realistické pohádky, tedy založené na situacích a příbězích ze života venkovského lidu, v nichž vystupují obyčejní lidé, příběhy často s poměrně jednoduchým dějem; nebo pak jakýsi typ smíšený, kdy do příběhu s převažujícími realistickými rysy zasáhnou (někdy poněkud násilně) nadpřirozené bytosti, kouzla nebo kouzelné předměty. Protagonisty takových příběhů jsou ponejvíce postavy vesničanů a dalších postav venkova (farář), domácí i divoká zvířata (nebo napůl zvíře, napůl člověk) a plodiny a plody mnohdy v našich zemích málo známé nebo zcela neznámé, jako lupina, boby, moruše, cedrát atd. Řeší se v nich často s humorem např. sousedské vztahy a spory, vztahy mezi manžely (spor o to, kdo v domácnosti vládne), lidské vlastnosti (lakota, dobrotu) a poměry (bída, bohatství). Často je zdůrazněna vesničanova chytrost a lstivost: dokáže přechytračit nejen souseda, ale třeba i krále nebo samotného ďábla.

Je v nich také více krutosti a násilí, a ne vždy končí dobře: Honza (v pohádce O chlupatém Honzovi) se neprosazuje chytrostí, nýbrž (nevlastní vinou) silou svých paží, a protože zabil mnoho lidí, je nakonec také sám zabit. Často se v nich vyskytují kostlivci, mrtvolky, vlkodlaci a jiné hrůzostrašné bytosti.

Další výrazný rys, který odlišuje portugalské pohádky od českých, je to, že v jedné jsou někdy sdruženy různé motivy, které jsou v našem prostředí typické jen pro jednu pohádku: například kouzelný lískový oříšek v pohádce Opice (v našem prostředí klíčový motiv v pohádce o Popelce).

Některé známé pohádky, které většina národů zná v přibližně stejné podobě, jako například O Popelce, se ve sbornících portugalských sběratelů vyvíjejí dosti odlišně (viz Dívka a kravička podle Zofima Consiglieriho Pedrosa). Podobně O Červené karkulce nebo Tři modré kamínky (připomínající naši Šípkovou Růženku) ze sborníku téhož sběratele. V pohádce O princí s koňskou hlavou je to dívka, kdo se musí vydat hledat svého prince, jehož tajemství vyzradila, a plnit cestou různé úkoly, zatímco v našich pohádkách tuto cestu vykonávají většinou princové.

Některé motivy, jako mrtvola padající po částech z komína (např. v pohádce Já padám), které se v portugalských pohádkách opakují, nejsou v našem prostředí známé. U různých portugalských sběratelů se vyskytují také komicky laděné příběhy založené na záměně a nedorozumění (jedno ucho / jedno holoubě – například v pohádce Farářovy uši nebo dvě mošny / dvě lopaty v pohádce O prasáčkovi).

Bohužel nemám již k dispozici sborníky, z nichž jsem pohádky vybírala. V pohádkách ale mají postavy jen málokdy jména. Analogicky k Honzovi z českých pohádek jsem v pohádce O chlupatém Honzovi (João Peludo), jehož zplodil medvěd s venkovskou dívkou, a byl proto porostlý srstí, a v dalších, v nichž je hlavní postavou podobný mladík, pochopitelně přeložila portugalské jméno João. Analogicky k tomu jsem pak v pohádce Vlčí žena přeložila i Joana (Jana). Jména, která se neliší a jména zvířat jsem ponechávala v původní podobě, maximálně jsem upravila pravopis, aby se jméno vyslovilo jako v portugalštině. V době, kdy jsem portugalské pohádky překládala, byl tento postup poměrně často užívaný. Např. hrabě Kabra (místo portugalského Cabra) v pohádce Stařena a slepice, nebo vůl Cardil – přepsáno jako Kardil (v pohádce Vůl Kardil).

V pohádce Farářovy uši (As orelhas do abade, podle Joaquina Teófila Bragy) jsem musela změnit název ptáků (z původních koroptví na holoubata), které měl farář pojíst v domě jednoho venkovana. Jeho manželka z pomsty za to, že ji k hostině nepozvali, snědla oba ptáčky sama, předala faráři vzkaz, že mu manžel chce uříznout obě uši a poté ho před manželem obvinila, že si obě holoubata odnesl. Manžel žádá, aby mu aspoň jedno nechal, ale prchající zděšený farář, v domnění že jde o jeho uši, křičí zdálky „ani jedno, ani obě“. V portugalštině jsou ucho (a orelha) i koroptev (a perdiz) ženského rodu, nahradila jsem proto koroptev holoubětem, středního rodu jako ucho.

V knížce Jorge Amada, kterou napsal pro svého synka Joãa, když mu byl jeden rok, jsem pouze Mourovatý Kocour (Gato Malhado) zkrátila na Kocour Mour. V případě Slečinky Vlaštovičky (Andorinha Sinhá) jsem vycházela z toho, že Sinhá je starší zkrácený výraz pro senhorita nebo senhora; „slečinka“ vzhledem k tomu, jak je vlaštovka v knížce prezentována (mladá a zpočátku poněkud pyšná a rozmarná).

Hlavní problém, který jsem při překladu textů Portugalských pohádek a pověstí řešila, bylo, jak při zachování jejich syrovosti a autentičnosti trochu obohatit – aniž bych však do něho zásadně zasahovala - jejich jazyk, zejména ve volbě sloves: v portugalské verzi bylo totiž nadužíváno sloves „být“ a „mít“, čímž vyprávění působilo nečtivě, příliš suše, chudě. Sahala jsem ke slovesům podobného významu, a především využila různých předpon, které představují nesmírné bohatství češtiny. Rovněž v případě substantiv jsem volila synonyma,

pokud se nějaké v jednom příběhu opakovalo (mladík – mládenec; dívka – děvče – holka; pasáček vepřů – prasáček atd.).